

Теорія ризику: страхування, самострахування в дискурсі ризикології і ризикософії

В. Веретнов

Страхування, самострахування в нашому житті грає не тільки важливу економічну роль, як засіб фокусування нашої уваги на можливих, різноманітних ризиках небезпеках та техніко-економічних засобах їх зменшення або подолання в разі їх реалізації, але в більш широкому теоретичному та практичному сенсах, як певна сучасна цивілізаційна, соціальна, господарча та особиста парадигма, філософія, культура, яка визначає два напрями наукових досліджень теорії ризику: ризикологію і ризикософію[1].

Одна з нагальних проблем, до якої останнім часом все частіше звертаються представники страхових компаній - це незадовільний низький охопит добровільним комерційним страхуванням нашого населення і юридичних осіб.

Виходячи із надзвичайної її актуальності для подальшого розвитку страхового ринку, спробуємо за допомогою дискурс-аналізу[*] та філософсько-економічного інструментарію ризикології та ризикософії дослідити симптоми, причини, першопричини такої ситуації та окреслити можливі альтернативи розв'язання існуючої проблеми.

Визначення ризикології, ризикософії сприяє однаковому розумінню.

Ризикологія (логіка ризику) – наука про ризик, яка досліджує сутність ризику, його причини, форми прояву та роль у житті людей. Ризикологія ще називають управлінням ризиками (ризик-менеджментом), тим самим підкреслюючи її практичну цінність. Ризикологія стала усталено розвиватися на задоволення потреб в захисті від ризиків суб'єктів економіки, бізнесу. Під впливом жорсткої конкуренції, процесів глобалізації ринків капіталу, праці значно посилилась ризикогенність саме для господарюючих суб'єктів.

Реалізація останньої проявляється у триваючій світовій фінансово-економічній кризі. Третя фаза глобалізація (друга - локалізація) аутсортизація дозволяє деяким країнам, як наприклад Китай за рахунок постійної міграції капіталу, який постійно шукає лише одне - додаткову додану вартість, зберігає 10% темп економічного розвитку. І навпаки, люди з розвиваючих країн, постійно мігрують до розвинутих країн, щоб надавати ті ж самі послуги, виробляти товари, виконувати роботи з високою, або належною якістю, проте значно дешевше. Цією обставиною можна пояснити перебування в Європі біля шести мільйонів заробітчан українців.

Останній ривок в ризикології, пов'язаний з здобутками фахівців в математиці, теорії імовірності, теорії ігор, комп'ютерними інформаційними системами з програмним забезпеченням для швидких розрахунків вірогідності настання певних подій чи відхилень від очікуваних економічних результатів.

Ризикософія (мудрість ризику) – метафізика ризику, досліджує різноманітні філософські, психологічні, соціальні, пізнавальні, аксіологічні аспекти ризику в нашому житті. Ризикософія намагається досліджувати ризик за міжпредметною цілісною, системною методологією, пояснюючи поведінку людей не тільки з раціональних економіко-математичних позицій, притаманних ризикології, але в комплексі з ірраціональними інтуїтивними підходами, якими користується людина при прийнятті управлінських рішень в умовах повної або часткової невизначеності. Ризикософія шукає відповіді на питання чому не спрацьовує багатий і дієвий інструментарій ризикології.

Крім того, ризикософія це не тільки теорія поєднання звичайних і альтернативних моделей ризик-менеджменту, а ще й практичний інструментарій з управління ризиками, яку узагальнено можна проілюструвати відомим біблейським виразом. Отже, власна ризикософія є щоденним порадином людини по зниженню ризиків в певних думках, судженнях, рішеннях, діях в ситуації, коли це доречно, в утриманні від будь яких думок, суджень, рішень, коли це не допоможе, і мудрість відрізнити ці дві ситуації одну від другої, та завжди обирати вірну поведінку.

Ризикософія, як міжпредметна сфера серед своїх джерел предметів, різних знань має класичну і сучасну філософію заходу, сходу, опирається, як на світову культурну спадщину, так і на окремі цивілізаційні, національні, державні традиції звичаї, релігії, езотеричні школи, течії, щодо ризикової людської парадигми. Так, соціологи, що досліджували відношення різних націй до невизначеності (ризик) виявили що жителі Японії та Греції схильні ухилятися від ризику, в той час як мешканці Данії чи Гонконгу навпаки схильні до ризику.

Хорхе Ліврага на лекції перед студентами Мадридського університету «Філософія ризику та суспільство комфорту» наголошував власна філософія ризику повинна пролягати десь посередині між нашим комфортним станом та ризиком яким обтяжені наші прагнення до успіху та досягненню цілей. Бо якщо припуститися надвеликого ризику можеш втрати комфорт, а ще й здоров'я, близьких, друзів, і навпаки якщо завжди знаходитись тільки в зоні комфорту, то не виконаєш свого унікального призначення, не досягнеш бажаних цілей в житті. Отже, повинно вироблятися у людини мудре помірковане відношення до ризику[2].

Кожна людина на думку філософів має власне сприйняття мислення і поведінку щодо ризику, яка умовно має шість рівнів освідомлення ризику і відповідної до цього поведінки. Шостий найнижчий рівень ризикофоб, це люди що налякані ризиками. Ризикофобія притаманна людям похилого віку та дітям, звиклим до спокійного життя.

На п'ятому рівні люди ризиконейтральні, тобто вони несвідомо оптимально діють по відношенню до ризиків. На четвертому рівні знаходяться ризикофіли, це ті що обожають ризик, бо він дає їм наснагу, адреналін, але негативні наслідки повертають їх з небес на землю. На третьому рівні знаходяться ризикологи – це більшою частиною теоретики ризик-менеджменту, які на жаль не мають достатньої практики.

На другому рівні знаходяться – ризиковеди – це ризик менеджери банків, корпорацій, страховики, перестраховики, які володіють добре практикою і необхідним мисленням для операційного, тактичного управління ризиками окремих бізнесів. На першому рівні знаходяться – ризикософи – люди, які мають добре теоретичне філософсько-економічне що поєднується та підкріплюється операційно-тактичним та стратегічним мисленням та вмінням не тільки керувати ризиками, але й передбачати створювати перед умови для їх запобігання.

Спробуємо окреслити п'ять функціональних типів особистої ризикософії притаманних нашим людям. Всі вони безпосередньо пов'язані з нашим світоглядом, свідомістю, особистою практичною філософією взагалі філософією ризику або ризикософією зокрема.

Наше сьогодення поставило людину з його внутрішнім світом на перше місце і це обумовило безмежне різнобарв'я особистих філософій. І все ж спробуємо їх згрупувати у п'ять типів: західний тип, тип слов'янофіли, східний тип(Індія, Кітай) радянський тип, індивідуальний(змішаний).

Західна особиста ризикософія притаманна нашому середньому класу, що має квартиру, дім, 1 або 2 авто, людина при цьому може бути віруючою і відвідувати протестантську церкву. Такий тип найбільш сприятливий для розвитку добровільного комерційного страхування.

Слов'янський тип особистої ризикософії базується на повазі до нашої історії і культури, традицій і звичаїв, це і дохристіанський культурний доробок і православна христіанська культура. Одна з настанов в христіанстві полягає витренуванні тіла та тримання благочестя. Один з перекладів з іврити благочестя переводиться як страх Божий. Збереження благочестя стосується благочестивих відносин людини до самої себе, інших людей і до Господа. Саме

за цих умов Господь обіцяє віруючим добробут, як певне духовне страхування від хвороб, довге і щасливе життя, що і є поясненням структури нашого національного страхового портфелю де особисте і страхування життя займають досить скромну питому вагу.

Східний тип, наприклад індійська особиста ризикософія, також як і попередня є несприятливою до прискорення розвитку комерційного добровільного страхування, особливо що стосується медичного страхування та страхування життя, тому що є певна древня лікувальна культура аюрведа, а для збереження довгої і щасливого життя роль духовного страхування, яке значно надійніше економічного аналогу грає духовна практика – медитація, яка певним чином гармонізує розум людини через покращення взаємодії свідомих і не свідомих елементів.

Радянський тип особистої ризикософії базується на концепції морального кодексу будівельника комунізму, віри в науку, науково-технічний прогрес, активну життєву позиції, життєву стратегію творчої особистості, так само якщо людина знаходить і реалізує своє загальне людське і творче унікальне призначення, то це і є запорукою духовної страховки, що забезпечує довге і щасливе життя. Цей тип особистої ризикософії також є не сприятливим для комерційного добровільного страхування життя через віру у світле майбутнє, а для добровільного медичного страхування, через переконання що медицина повинна бути безкоштовна, тому що людське життя безцінне, і про нього повинна подбати держава.

Останній п'ятий тип особистої ризикософії може бути у людини, яка або ще не визначилась, тобто знаходиться у свідомих пошуках відповіді на питання: хто я, навіщо народився, яким чином створено світ і як за якими законами він функціонує, або притримується багатовекторної поведінки, може захоплюватись езотерікою, бути атеїсткою, чи віруючою, регулярно виконуючою певну духовну практику чи ні. Такі люди зазвичай схильні до інновацій, вони надзвичайно практичні і є перспективним сегментом для комерційного добровільного страхування життя, майна, відповідальності.

Вітчизняні філософи що спеціалізуються на ризику розуміють особисту практичну ризикософію як визначення дослідження власних вад, недоліків, страхів, ризиків, які особливі і мають духовне, соціально-культурне, моральне походження. При цьому, філософи богослови визначають особисті ризики як наші гріхи, які наприклад виокремлено в концепції семи смертних гріхів: заздрощі, скупість, розпуста, ненажерливість, гордощі, зневіра, гнів. Разом з тим, вони мають концепцію семи чеснот, кожна з яких покриває певний гріх і разом покриваються ці ризики і повністю перемагаються усі сім гріхів:

1. Гординя — Смирення;
2. Жадібність — Щедрість;
3. Хтивість — Чистота;
4. Заздрість — Доброзичливість;
5. Обжерливість — Поміркованість;
6. Гнів — Лагідність;
7. Лінощі — Працелюбність.

Історія теорії ризику, страхування, самострахування.

В теорії ризику існує багато з економічної, управлінської, соціальної точки зору визначень ризику, а також його класифікацій, які унаочнюють це складне поняття. Якщо спробувати узагальнити ці визначення, то їх можна об'єднати в наступні два. Ризик визначається, як передбачувана подія, яка може нанести комусь шкоду або збиток, тобто мати негативні наслідки. Ризик це певна величина що характеризує відхилення фактичного результату від очікуваного, тобто можуть бути як негативні так і позитивні наслідки від події чи процесу. Міра ризику майже завжди а пропорційна очікуваним витратам, які викликані ризиковою подією та імовірності її настання[3].

Теорія ризику вийшла на новий рівень пізнання, коли вчені стали розрізняти теоретичний та ефективний ризик, які зв'язані між собою поняттям евентологічного ризику, який виникає при моделюванні ризикованих ситуацій з врахуванням особливостей психологічного сприйняття ризику суб'єктом.

Академік Келдиш, також підкреслює, що сучасна теорія ризику не можлива бути пізнана та усвідомлена без інструментарію філософії ризику, яка обумовлена існуванням об'єктивної та суб'єктивної сторони ризику[4].

В соціально-економічному ракурсі теорія ризику знайшла прикладне застосування та подальший розвиток в сфері страхування, актуарних розрахунках. Страхування як метод взаємного захисту від негативних подій, шкідливих наслідків і самострахування як метод самозахисту, передбачення та застосування попереджувальних щодо зменшення ризику дій, чи створення необхідних для подолання негативних наслідків запасів резервів було відомо в історії людської цивілізації з давніх часів. Самострахування більш було притаманне людству на етапи ведення натурального господарства, в той час як страхування почало розвиватись з появою грошей, які могли легко виконувати функцію грошового резервного страхового фонду у спеціалізованій на страхуванні компанії. Проте, нашу увагу привертає перш за все, через її

відмінну, особливу соціо-культурну парадигму вітчизняна історія самострахування, страхування.

Одним із методів самострахування (чи взаємного страхування без цілі отримання особистого прибутку) в нашому селі була толока. Члени громади, які відвідували толоку, мали певні зобов'язання один перед одним як наприклад, певних планових сумісних дій з орання чи посадки сільськогосподарських культур і надзвичайних обставинах - тушіння пожежі.

Таким чином кожна людина, що входила до толоки і сумлінно виконувала певні обов'язки була в праві розраховувати на захист і допомогу з боку громади. Ця культурна традиція залишилася по суті, але трансформувалася в нові форми і спостерігається наприклад, у вітчизняному бізнесі, де немає соціальних пакетів з відповідним страховим захистом, засновник-директор за ідеологією толоки відшкодовує або забезпечує сумлінного працівника усім необхідним для його відновлення та покращення його добробуту. Іншу групу морально-матеріальних ризиків переважної більшості вітчизняних сімей, які з певних обставин не страхуються, покривають також ідеологія толоки через друзів, батьків, яких запрошують у хрещені батьки, які слугують певною гарантією морально-матеріального добробуту взаємного захисту від несприятливих для сімей подій.

На наш погляд, саме цю розвинуту в нас і зовсім відсутню на заході сучасну «толочну» самострахувальну (неформальну взаємнострахувальну) культуру можна привести як головну причину низького рівню охопту добровільним комерційним страхуванням і його нажаль, якщо нічого не міняти сумнівними та малопривабливими перспективами. Останнє у нас було пов'язане, з існуванням небезпечних об'єктів, потребуючих страхування транспортних засобів, а пришвидшення розвитку відбувалось під впливом розгортання кредитних програм для придбання автомобілю і житла, яке вимушено повинно було застраховано, як об'єкт застави.

Інші причини низького рівня охопту добровільним комерційним страхуванням також мають місце: недовіра до страховиків, низька платоспроможність, необізнаність у страхуванні, наш менталітет. Проте, коли мова йшла про необізнаність і наш менталітет, страховики мали на увазі що страхувальники не розуміють, що добровільне комерційне страхування це суцільне благо і економічна користь. Але якщо порівнювати по економічній ефективності вкладень і отримань у добровільне комерційне страхування і толочне господарське чи хрещене сімейне соціальне самострахування, останнє виглядає значно привабливіше.

Ще одна причина яка заважає розвитку вітчизняного добровільного страхування лежить в діючому економічному механізмі. Це через задоволення очікувань страхових агентів – маємо високий рівень аквизиційних витрат, через задоволення очікувань менеджменту – маємо високий рівень витрат на ведення страхової справи, а очікувань засновників та акціонерів – прагнення до високої прибутковості страхових операцій, та можливості скористатися доступним інвестиційним ресурсом. Такої ситуації не спостерігаємо у випадку взаємовідносин західної професійної перестрахової компанії та нашого перестраховальника. Тому бізнес перестраховиків, як правило прибутковий за умови що застосовується зважена інвестиційна політика розміщення резервів сприяє усталеному розвитку добровільного комерційного перестраховування.

Страхові компанії мимоволі потрапляють у системне замкнуте коло фінансово-господарських проблем, які гальмують подальший розвиток, як їх, так і усього добровільного комерційного страхування. Все це має місце через набагато вищий ніж у польських чи німецьких страховиків: рівень аквизиційних витрат, витрат на ведення страхової справи та очікування з боку засновників надприбутків та поповнення грошовими потоками, які виводяться засновниками через розміщення в афільованих нікчемних активах, для подальшого використання їх в інших бізнес проектах.

Вітчизняні страховики через ще одну з вад - демпінгові війни і демпінгові ціни, як ми спостерігаємо наприклад в автострахованні, не досягають точку беззбитковості, вимушені вибірково виконувати свої зобов'язання по сплаті страхових відшкодувань, що має синергетичний негативний ефект при прийнятті рішень про страхування, особливо при пролонгації договорів, завдяки більш швидкому розповсюдженню саме негативних новин.

Усталений розвиток вітчизняного добровільного комерційного страхування

Песимістичний сценарій п'яти річних перспектив добровільного комерційного страхування базується на нехтуванні державою особливостями реальної ризикової ситуації на страховому ринку, а також на домінуючій думці переважної більшості страхувальників що окрім нових автомобілів, комерційне добровільне страхування не вигідно порівняно з альтернативою самострахування.

Більш менш оптимістичний сценарій буде мати місце тоді, коли до існуючих страховиків з іноземними інвестиціями додасться ще державна страхова компанія, яка зробить своїм пріоритетом розвиток саме добровільного страхування і буде його усіма засобами просувати до свідомості

страхувальників. В цій ситуації, якщо зараз частина страховиків з іноземними інвестиціями шукають шляхи будь якого шляху безболісної втечи з нашого ринку, то це буде певним сигналом для зворотної тенденції до залучення додаткових приватних інвестицій, щоб разом сформувавши нову економічну парадигму страхувальників разом з відчуттям вигідності та надійності комерційного добровільного страхування.

Крім того, при ґрунтовному філософсько-економічному аналізі морально-майнових потреб у взаємозахисті на основі господарської, колективної, сімейної та особистої ризикософії самострахування, комерційні страхові компанії, використовуючи ефективну власну стратегію лідера в зниженні витрат на ведення страхової справи, соціальної корпоративної відповідальності і стандартів якості ведення бізнесу, можуть розробити такі страхові продукти, які будуть до вподоби представникам даного сегменту страхового ринку та зацікавлять їх.

Узагальнюючи вищенаведене, слід зазначити, що ефективне управління ризиком, як антикризового інструменту, необхідної за сучасних умов стратегічної компетенції страховика дозволяє пізнавати, усвідомлювати надбання дискурсного аналізу ризикових ситуацій засобами ризикології, ризикософії та розробивши нові бізнес-моделі, знайшовши нові ніші чи привабливі сегменти страхового ринку перевіряти їх практикою.

*- Дискурс-аналіз - це не просто один з методів дослідження деякої проблеми через специфічний спосіб аналізу дискурсу, але цілісний комплекс, що включає:

- 1) філософські (онтологічні і епістимологічні) передумови, ролі мови, що стосуються ролі мови, у соціальних структурах світу;
- 2) теоретичні моделі;
- 3) методологію того, як вибрати підхід до дослідження проблеми;
- 4) специфічні прийоми аналізу.

Література:

1. Пигров К.С. Риск и общество риска. Хроника научной жизни. Права доступа: <http://www.sgu.ru/>
2. Х.А.Ливрага Общество комфорта и философия риска. // http://www.livraga.ru/statji/obshestvo_komforta.htm
3. Управление риском. Риск, устойчивое развитие, синергетика. М., Наука, 2000, 432С.
4. В.Келдыш Философия риска: объективная и субъективная основа риска. http://www.keldysh.ru/departments/dpt_17/ur/ur.html